

УДК 39:[303.433.2:172.16(100)](477)“19”
DOI <https://doi.org/10.15407/mue2022.21.054>

БЕХ МИКОЛА

кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу «Український етнологічний центр» Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України. (Київ, Україна).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4186-1339>

БЕКН МΥΚΟΛΑ

a Ph.D. in History, a research fellow at the *Ukrainian Ethnological Center* Department of M. Rylskiy Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology of the National Academy of Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine).

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-4186-1339>

Бібліографічний опис:

Бех, М. (2022) Розвиток вітчизняних локальних монографічних досліджень у контексті світової гуманітаристики в першій половині ХХ століття. *Матеріали до української етнології*, 21 (24), 54–63.

Bekh, M. (2022) The Development of Ukrainian Local Monographic Studies in the Context of World Humanities in the First Half of the 20th Century. *Materials to Ukrainian Ethnology*, 21 (24), 54–63.

© Видавництво ІМФЕ ім. М. Т. Рильського НАН України, 2022. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

**РОЗВИТОК ВІТЧИЗНЯНИХ
ЛОКАЛЬНИХ МОНОГРАФІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ
У КОНТЕКСТІ СВІТОВОЇ ГУМАНІТАРИСТИКИ
В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ**

Анотація / Abstract

В умовах глибоких суспільних трансформацій в українському селі набувають популярності монографічні дослідження на локальному рівні (вулиці, села, міста, району). Українське село початку ХХІ ст. переживає період змін, остаточно ще не сформувалися соціально-побутові риси та його господарська специфіка. Тому локальні дослідження на даному етапі є актуальними та ефективними. У зв'язку із цим вивчення досвіду попередніх поколінь українських і європейських науковців (представників різних соціогуманітарних дисциплін) може бути корисним у формуванні програмних та методологічних підходів для сучасних дослідників українського села.

У статті акцентовано увагу на тому, що протягом 1920–1930-х років у різних країнах (США, Польщі, Угорщині, Румунії) незалежно одне від одного було проведено різносторонні локальні монографічні дослідження. Перед українськими етнологами гостро стояла проблема вивчення й осмислення культурних і побутових особливостей різних локальних груп населення та виявлення складних зв'язків між ними на регіональному й національному рівнях. Основну увагу приділено діяльності народознавчих осередків Української академії наук (Етнографічна комісія, Музей (Кабінет) антропології та етнології ім. Хв. Вовка та ін.). Саме її члени обґрунтували та застосовували методику стаціонарних досліджень локальних територій як основну в своїй дослідницько-пошуковій роботі. Проаналізовано стаціонарний спосіб польової етнографії як головний у процесі збирання та систематизації фактичного матеріалу для монографічного вивчення.

Доведено, що локальні монографічні дослідження стали особливо популярні в 1920–1930-х роках, у період суспільно-політичних змін світового масштабу. Саме локальна монографія досить важлива й ефективна в переломні періоди чи після них. Стаціонарна етнографія дає змогу визначитися з якісними характеристиками об'єкта дослідження, напрацювати основні параметри

наступних масових досліджень. Для дослідників локальних груп спільною була програма на мікропідхід при виборі об'єкта вивчення та виявлення взаємозв'язків між різними явищами (природа, господарство, культура тощо), упевненість у тому, що локальний підхід дозволить краще зрозуміти особливості таких зв'язків.

Ключові слова: монографічне дослідження села, етнологія, польова етнографія, стаціонарний спосіб, методи, завдання.

Monographic studies at the local level (of the street, village, town, district) are gaining popularity in the conditions of deep social transformations in the Ukrainian village. The Ukrainian village of the early 21st century is going through a period of changes. The social and common features and their household specific character have not been formed yet. That's why the local studies are relevant and effective at this stage. As a result of this fact the study of the experience of previous generations of Ukrainian and European scientists (representatives of various social disciplines and humanities) can be useful in shaping the program and methodological approaches for modern researchers of the Ukrainian countryside.

It is emphasized in the article that during the 1920s and 1930s versatile local monographic studies have been conducted independently in various countries (the USA, Poland, Hungary, Romania). Ukrainian ethnologists have faced the urgent problem of studying and understanding the cultural and everyday features of various local groups of population and identifying complex links between them at the regional and national levels. Peculiar attention is paid to the activities of ethnographic centers of the Ukrainian Academy of Sciences (Ethnographic Commission, Khvedir Vovk Museum (Cabinet) of Anthropology and Ethnology, etc.). These are just its members who have substantiated and used the method of stationary study of the local areas as the leading one in their research work. The permanent method of field ethnography, being the main one in the process of collection and systematization of factual material for monographic study, is analyzed.

It is proved that the local monographic studies have become especially popular in the 1920s and 1930s, in the period of social and political changes of a global scale. The local monograph is especially important and effective in the critical periods or after them. Permanent ethnography allows to determine the qualitative characteristics of the object of study, to develop the main parameters of subsequent mass research. The micro-approach program in choosing the object of study and identifying the relationships between different phenomena (nature, economy, culture, etc.), the confidence that the local approach will enable better understanding of the features of such relationships are common for the researchers of the local groups.

Keywords: the monographic study of the village, ethnology, the field ethnography, the permanent technique, methods, tasks.

Події державного будівництва 1917–1920 років викликали значний суспільний інтерес до національної культури, що виник у 1920-х роках та охопив усю сферу гуманітаристики. Головним центром досліджень у цей період була створена гетьманом Петром Скоропадським у 1918 році Українська академія наук. У рамках цієї наукової інституції діяла низка народознавчих центрів (Етнографічна комісія, Музей (Кабінет) антропології та етнології ім. Хв. Вовка, Кабінет примітивної культури кафедри історії України, Етнографічна секція Краєзнавчої комісії та ін.), які активно проводили різнопланові народознавчі дослідження населення. З-поміж їхніх розробок особливе місце займали комплексні монографічні дослідження певної локальної території – району, міста, села чи вулиці. Саме етологи 1920–1930-х років активізували напрям вивчення незначних територій. В історіо-

графічному доробку українських сучасних етнологів (Г. Скрипник [25; 26; 27], В. Борисенко [3], М. Глушка [4], О. Рубан [23]) порушено питання про розвиток і тематику локальних монографічних досліджень в етнології. Водночас, гадаємо, варто приділити увагу детальнішому висвітленню проблематики локальних етнографічних обстежень, зокрема розкрити науково-практичне значення здобутків як вітчизняних, так і зарубіжних науковців у розробці цього напрямку.

Провісником появи напряму локальних монографічних досліджень у вітчизняній науці можна вважати анкету-програму для опису України 1779 року, створену Ф. Туманським [5, с. 100]. Головною метою розробленої анкети було детальне та всеохопне вивчення Гетьманщини (Лівобережної України) на мікрорівні – села, містечка чи регіону [5, с. 101]. Пріоритетним для дослідника

було встановлення відповідного контакту з респондентами для отримання більш повної та вичерпної відповіді на запитання, тому він приділяє значну увагу не постановці запитань, а поясненню, як на них відповідати [6, с. 113].

Серед ранніх локальних монографічних досліджень особливе місце займає збірник під редакцією В. Іванова «Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии» (1898) [8]. Використовуючи монографічні методи, автор упорядкував відомості з народного побуту та культури населення Старобільського повіту Харківської губернії. Важливо зазначити, що В. Іванов у вступі помістив статтю «про сучасне село», складену на основі польових досліджень народного побуту, у якій головну увагу зосереджено на вивченні взаємозв'язків соціально-нормативної, побутової та господарської культури [12].

У програмних і методичних підходах локальних етнографічних досліджень 1920-х років простежується традиція з українознавчими дослідженнями, здійсненими Науковим товариством імені Шевченка у Львові. Найбільш яскравим представником, який вивчав історію та культуру малої батьківщини, був Михайло Зубрицький (1856–1914). Він підготував і опублікував 325 наукових статей [4, с. 57], присвячених вивченню господарства, торгівлі, соціальних інститутів, системи влади, духовно-обрядової культури тощо с. Мшанець і сусідніх сіл Старосамбірського повіту. На прикладі М. Зубрицького навчався Антін Онищук (1883–1937), котрий дослідив традиційну культуру та побут с. Зелениці Надвірнянського повіту [1, с. 10]. У 1920-х роках А. Онищук став співробітником Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка.

Локальні дослідження українських етнологів перебували в загальнонауковому руслі світової гуманітаристики. Одним із яскравих представників школи монографічних досліджень був Д. Густі (1880–1955), засновник румунської соціологічної школи [16, с. 12]. Він одним із перших у соціології запровадив етнологічні (антропологічні) методи вивчення. Вибір села як об'єкта дослідження для румунського соціоетнографа цілком зрозумілий: «Наука про суспільство, стоїть на фундаменті вивчення села, відкриває перед нами не-

бачені горизонти та вселяє в нас великі надії» [29, с. 35]. Такої думки дотримувалися й українські етнологи: «<...> характерною ознакою доброї збереженості традицій і аргументом для монографічного дослідження села є збереження народних промислів» [13, с. 7]. Монографічні дослідження багатопрофільними командами під керівництвом Д. Густі запропонували нове комплексне бачення румунського села. У 1936 році групою соціоетнографів (Д. Густі, Х. Стахла, Г. Фокші та ін.) було засновано Музей румунського села в Бухаресті, який і досі є однією з провідних інституцій [17, с. 12]. Поєднання монографічних досліджень та методу комплектування музейних збірок було серед головних напрямків роботи українських етнологів [26, с. 47]. Як зауважила Ніна Заглада, «зібрані під час системних дослідів етнографічні речі привезено до Музею і розташовано в окремому відділі: “Монографічного дослідження села”. Цей відділ являє цікаву картину матеріальної культури села Старосілля, показуючи разом методи стаціонарних дослідів над народним побутом» [10, с. 10].

Етносоціологічна монографія Д. Густі становить собою цілісне й системне спостереження сучасності, яке ґрунтується на твердій науковій основі. Бухарестська школа мала вплив на розвиток локальної монографічної методики в інших країнах Східної Європи. Угорські (Ф. Ердеї) і польські (В. Мировський, Г. Белобженський) етнологи й соціологи використовували методологічні напрацювання Д. Густі та його учнів.

У 1930-х роках монографічний метод застосовували англійські соціальні антропологи – послідовники та учні Броніслава Малиновського – основоположника функціоналізму. Як приклад локальних досліджень, виконаних у традиціях функціональної школи, можна навести монографію «Китайская деревня глазами этнографа» [28]. Наукова праця Фей Сяотуна, присвячена всебічному вивченню китайського с. Кайсяньгун, була принципово нова й заслуговувала на увагу, адже дослідник застосував методику локальної монографії для вивчення найбільшого народу землі, що має тисячолітню історію (головним об'єктом дослідження західних соціальних антропологів були виключно малочисельні «примітивні

племена»). Крім того, праця Фей Сяотуна змусила задуматися над закономірностями суспільного розвитку і над тим, як їх вивчати, рухатись від давніх часів до сучасності, або, навпаки, – відштовхуватись від сучасного стану досліджуваного об'єкта [28, с. 7].

Локальні верстви в урбанізованому середовищі вивчали американські соціологи чиказької школи [2, с. 47]. Перша хвиля чиказьких досліджень під керівництвом Р. Парка, Е. Берджеса припала на 1920-ті роки. Вони вивчали чиказьку пресу, засоби масової інформації, злочинність, бідність і т. ін. [2, с. 57], завдяки чому було написано багато наукових робіт із різним предметом дослідження, але об'єднаних спільним об'єктом – містом Чикаго. Міська проблематика також була в полі зору українських етнологів 1920–1930-х років. Скажімо, Ніна Заглада підготувала програму вивчення міського населення й окреслила основні напрямки урбаністичних досліджень тогочасної етнологічної науки [18, с. 126].

Із викладеного матеріалу видно, що локальні монографічні дослідження українських етнологів 1920–1930-х років перебували в загальному руслі розвитку світової гуманітаристики. З-поміж головних завдань проведення такого роду досліджень є комплексне вивчення духовної та матеріальної культури населення на мікрорівні (вулиці, села, міста), простеження зв'язку між локальними особливостями та загальнонаціональними традиціями. Наприклад, один з ідеологів тогочасної народознавчої думки академік А. Лобода сформував основні критерії для молодих дослідників: «1) Стежити за сучасною долею давніх форм народного життя та мистецтва, але 2) не минати й того, що утворилося й утворюється тільки під теперішній час» [14, с. 7].

На думку українських етнографів, вивчення народної культури, господарства та побуту в конкретно-історичній динаміці можливе завдяки стаціонарним дослідженням, що передбачали створення по селах довготривалих дослідницьких станцій. Як зазначав А. Онищук, «метода, що шляхом стаціонарних розвідок терпеливо, систематично вичерпує факт за фактом, спостерігає, розвідує й шукає, починаючи від найбільшого і відомого, до далекого й не знаного, аж до цілковитого вивчення

матеріалу, що даного з'явища стосується, – є єдина раціональна й веде помалу, але певно до тієї мети, яку висуває перед нами новітня наука етнографія» [17, с. 10]. Учений також наголошував на нерозривності явищ матеріальної та духовної культури народу [23, с. 39].

Найбільш важливим з методичного погляду та значним по глибині та скрупульозності було дослідження с. Старосілля Остерського повіту. У 1921 році група науковців вивчала традиційний побут і духовну культуру. Зокрема, Н. Заглада – «побут селянської дитини», Л. Шульгіна – «фізичне виховання дитини» та «пасічництво», художник Ю. Павлович і фотограф Д. Демуцький готували ілюстрації з різною тематикою – «одяг», «житло» тощо. Очолив науково-дослідницьку роботу А. Онищук, який влаштувався вчителем до місцевої школи, щоб на місці розробити методику збору етнографічних матеріалів і глибшого розуміння життя мешканців села [23, с. 40]. За короткий час зібрали багато цінних матеріалів із традиційно-побутової культури населення Старосілля. Зібрані предмети (337 од. зб.) було перевезено до Музею (Кабінету) антропології та етнології ім. Хв. Вовка й розміщено в окремому відділі – «Монографічне дослідження села (село Старосілля)». Н. Заглада зазначала, що цей відділ «являє цікаву картину матеріальної культури села Старосілля, показуючи zarazом методи стаціонарних дослідів над народнім побутом» [10, с. 10].

Протягом 1923 року група співробітників Музею (Кабінету) на Миргородщині досліджувала народне житло, гончарство й кошикарство в Слобідці біля Києва. Н. Заглада стаціонарно вивчала дитячий побут, рибальство та народну їжу в с. Пекарі на Київщині [27, с. 34]. У 1924 році відкрили нову етнографічну дослідну станцію в с. Жукин на Чернігівщині [27, с. 34]. За основу дослідницької роботи було визначено комплексне вивчення одного селянського господарства (хліборобство, скотарство, рибальство, мисливство, пасічництво, народна їжа, медицина, обряди родинного циклу, дитячий побут), а отримані відомості були доповнені зібраними матеріалами від жителів села.

Упродовж 1926 року група науковців (А. Онищук, Н. Заглада, Ю. Павлович) провела багатоаспектне дослідження гос-

подарства, соціальної структури та духовної культури в с. Замисловичі Олевського повіту на Волині [27, с. 34]. Цього ж року Л. Шульгіна вивчала гончарство в с. Бубнівка на Подділі [27, с. 34].

Результати вищезазначених студій були опубліковані у трьох книгах «Матеріалів до української етнології». Першу книгу – «Побут селянської дитини. Матеріали до монографії с. Старосілля» – написала Н. Заглада [11]. Друга містила статті Н. Заглади, Л. Шульгіної, Ю. Павловича та Є. Спаської [15]. До третьої ввійшли матеріали Н. Заглади та Л. Шульгіної про харчування і бджільництво на Чернігівщині [3, с. 12].

Важливе методологічне значення мали критичні статті В. Петрова, присвячені аналізу краєзнавчих досліджень, у яких автор окреслив основні напрямки діяльності Етнографічної комісії в галузі збору польового матеріалу. Він, зокрема, наголошував на значенні фольклору для краєзнавчих студій та запропонував форми організації масштабної краєзнавчої роботи у справі збирання фольклорного та етнографічного матеріалу [21]. Цим дослідник полемізував з апологетами «новітніх тенденцій» у науці, які виступали за дослідження виробничих процесів, покладених в основу краєзнавчої роботи. На їхню думку, важливим є вивчення «роботи сільрад, землеустрій, кооперації, ролі комсомолу, тощо», позаяк «це має більше значення, аніж збирання приказок і частушок» [20]. В. Петров не заперечував послідовникам наукового матеріалізму, визначаючи предмет краєзнавства, але переконливо доводив, що не можна ігнорувати фольклор у наукових дослідженнях. Він зазначав, що, навіть вивчаючи роботу сільради, не можна послуговуватися лише офіційними, архівними матеріалами, адже в такому разі буде отримано тільки «мертву» інформацію з її «канцелярською мовою» [20, с. 12]. Дослідник уважав, що використання усних джерел збагатить краєзнавчу роботу: «Але можна цим не обмежитись, а списати живих людей, автобіографію голови сільради, оповідання й спомини про колишніх голів сільради, про боротьбу незаможників з куркулями, спомини про колишню харчрозкладку й думки за харчподаток на цей рік, записати на засіданні сільради промови

найкolorитніші й найяскравіші. Списати це живою мовою живих розмов... взагалі дати живе й жваве фольклорне оповідання. Виучуючи соціально-економічні процеси, треба на увазі мати не тільки методу цифр та підрахунків, але й факт, слово, людину» [20, с. 13]. Апелюючи до праць авторитетних австрійських і німецьких етнографів, істориків і соціологів (Г. Кунова, Ю. Ліперта, К. Блюхера), В. Петров доводив важливість вивчення не лише сучасного життя та фольклору, але й «первісних побутових основ народних свят» [20, с. 15–16].

Для збору польового матеріалу В. Петров запропонував залучити широкі маси населення через роботу краєзнавчих «гуртків при хатах-читальнях, сільбудах, робітничих клубах» [20, с. 20]. Значну увагу він приділив школі, яку хотів перетворити на «наукову лабораторію», а учням надати «становище дослідників і поставити шкільне навчання на справжній науковий ґрунт» [20, с. 19]. Так, дослідник наголошував на зближенні школи та академічної науки, що повинно принести бажані результати в майбутньому.

В. Петров став ініціатором створення при Етнографічній комісії ВУАН в 1929 році Кабінету для вивчення радянського села [9, арк. 2]. Одним із головних завдань цієї установи було детальне й усебічне історико-етнографічне дослідження села та отримання більш диференційованих уявлень про його сучасний стан, особливості соціально-економічних процесів у різних регіонах країни. Дослідник зазначав: «Кабінет радянського села – є кабінетом монографічного етнографічно-краєзнавчого вивчення села, дослідження економічних, соціальних, та побутових процесів, що відбуваються на сучасному селі в історико-генетичному аспекті» [9, арк. 1].

Для досягнення поставлених цілей передбачалося створення однієї постійної станції в кожній адміністративно-господарчій смузі з певними природними й економічними особливостями [9, арк. 3]. Протягом 1929-го – 1930-х років передбачалося монографічне вивчення п'яти сіл (Дідковичі, Коростенський округ; Сартана, Маріупольський округ; Цвітоха, Шепетівський округ; Кунашівка, Ніжинський округ; Прохорівка, Київський округ [9, арк. 4].

Грунтовне дослідження було проведено Н. Дмитруком у с. Дідковичі на Коростенщині [7]. Улаштувавшись у 1927 році вчителем до місцевої школи, він зібрав унікальний матеріал про історію села, звичаєву й обрядову культуру, народні знання та побут тощо. Результати цієї дослідницької роботи були втілені в монографії, яка була рекомендована Етнографічною комісією до друку в 1931 році [22]. Крім того, протягом 1928 року силами учнів та вчителів місцевої школи було створено краєзнавчий музей с. Дідковичі, у який було зібрано близько 1500 експонатів, що репрезентували побутову культуру села [7, арк. 14].

Вагомий внесок в організацію стаціонарних етнографічних студій зробив В. Кравченко, поєднавши дослідження етнокультури та формування фондів етнографічного відділу Волинського музею [26, с. 157]. Учений організував гуртки й товариства, залучаючи до дослідницької роботи вчителів, студентство, священників [25, с. 17]. З метою забезпечення пошукової роботи В. Кравченко розробив низку краєзнавчих запитальників, таких як, скажімо, програма-запитальник «Краєзнавство в природі. Методика краєзнавчої роботи (1927)» та «Загальна програма для вивчення села» тощо.

За короткий період (1927–1929) В. Кравченко створив розгалужену сітку кореспондентів у Волинській губернії. Це дало можливість дослідникові зібрати та упорядкувати значну кількість етнографічних матеріалів із різних населених пунктів Волині. Результати складають одне з найбільших рукописних зібрань Архівних наукових фондів рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського [25, с. 25].

Упродовж 1920-х – на початку 1930-х років українські етнографи зуміли зібрати та систематизувати значну кількість матеріалів із традиційно-побутової культури українського народу. У рамках державної програми розвитку краєзнавчих студій із метою вивчення виробничих сил країни були проведені комплексні історико-етнографічні дослідження низки сіл (Червоний Оскіл на Харківщині, Кунашівка та Жукин на Чернігівщині, Беги та Замисловичі на Житомирщині, Сарта на Донеччині та ін.) [3, с. 18].

Рух науки в напрямку монографічного студіювання села та й загалом розвиток етнології був перерваний у 1930-х роках. Жорстоких сталінських репресій зазнали всі провідні українські народознавці. У зв'язку з реорганізацією Академії наук України етнографічні установи УАН були фактично ліквідовані, припинили функціонування етнографічні відділи музеїв України [3, с. 17].

Проте стаціонарні дослідження не втратили своєї актуальності на Західній Україні Так, у 1938 році В. Пастущин провів комплексне історико-етнографічне дослідження українського поліського с. Дрочево Берестейського повіту [19]. Окрім детального опису традиційного побуту поліського села, учений здійснив порівняння не тільки з іншими регіонами України, але й з іншими народами, використовуючи наукові роботи українських, польських та німецьких дослідників, а також намагався проаналізувати розвиток і причини трансформації окремих звичаїв. Фольклорні тексти, наведені в роботі В. Пастущина, є доповненням до опису етнографічних реалій. Дослідник торкнувся і проблеми ідентифікації населення, зазначивши: «Дрочев'яни є свідомі, що вони є православної релігії, це заявляють всюди явно, хоч секти вчать їх до іншого. Менш свідомі своєї національної приналежності, але рішучо не вважають себе ані за поляків, ані білорусинів, не знають ані польських ані білоруських пісень [19, с. 62]. Місцеве населення, на думку вченого, є українським: «Що поліщуки є переважно українцями, у те здається ніхто із українців не сумнівається й тому доказів на це не треба [19, с. 117]. Загалом, робота В. Пастущина – це приклад локальних монографічних досліджень.

У другій половині 1940-х років співробітниками відділу етнографії Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині – Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України) відновлено стаціонарні дослідження традиційно-побутової культури окремих населених пунктів. За підрахунками вчених, упродовж 1944–1964 років народознавці ІМФЕ організували та провели 170 експедицій та експедиційних виїздів [4, с. 43]. Аналіз їхніх звітів свідчить про дотримання стаціонарної методики

збору інформації, зокрема скрупульозного і всебічного вивчення місцевої культури та побуту. Українські вчені, які відроджували етнологію в 1940–1950-х роках, спиралися передусім на академічні традиції, що були закладені попереднім «репресованим» поколінням дослідників.

Яскравим прикладом польової роботи цього часу може слугувати експедиційне відрядження до Волинської області, яке тривало з 27 січня по 25 лютого 1955 року. Експедиція складалася із чотирьох наукових співробітників ІМФЕ, двох музейних співробітників, художника та кінооператора. Перед учасниками експедиції стояло завдання вивчати такі явища культури та побуту місцевого селянства: виробничий і громадський побут (О. Кувеньова); сім'я та сімейний побут (О. Кравець); промисли та їжу (Л. Шевченко); житло та одяг (керівник експедиції Г. Стельмах); сільське господарство (І. Бондар). Музейні співробітники (І. Бондар та Р. П. Наумович) повинні були збирати експонати, що репрезентували культуру та побут краю, для комплектування музейних збірок. Дослідники працювали у двох населених пунктах: с. Бірки Любешівського району та с. Низкиничі Іваничівського району. Обидва села були цікаві для групи дослідників тим, що репрезентували Волинську область. Бірки знаходились на крайньому заході Полісся. Населення цього регіону зберігало архаїчні уявлення про народну культуру та побут. Своєю чергою історичну Волинь представляло с. Низкиничі, населення якого зазнавало швидких соціально-економічних змін під впливом шахтарського міста Нововолинська.

Попри той факт, що проаналізована вище експедиція вважається маршрутною та проводилася в рамках глобальної за масштабами історико-етнографічної монографії «Українці», нам видається що її учасники певною мірою реалізували традиції локальних досліджень. По-перше, вони продемонстрували розуміння комплексного підходу до вивчення культури та побуту. По-друге, ставили собі за мету отримати більш диференційоване уявлення про особливості суспільно-політичних процесів, які відбувалися в різних регіонах області. По-третє, досить довго перебували в одному населеному пункті.

Серед праць цього періоду потрібно виокремити історико-етнографічний нарис

Д. Косарика про затоплене Канівською ГЕС с. Андруші на Переяславщині [24]. Ця робота є результатом багаторічних, здійснених протягом 1950-х років, експедиційних стаціонарних досліджень. Д. Косарик жив у селі тривалий час, спостерігав за життям місцевого населення, відвідував весілля, аби зафіксувати обряди [24, с. 16]. Автор подає розлогий історичний огляд села до 1917 року в контексті загальнонаціональних історичних процесів: «В такому освітленні історія одного села не буде звучати провінціальною обмеженістю і краєзнавчою вузькістю» [24, с. 27].

Починаючи з другої половини 1960-х років, у зв'язку з підготовкою згаданої вже фундаментальної праці «Українці», стаціонарний спосіб польової етнографії менше використовується науковцями [4, с. 45]. Постає питання ареального вивчення культур, оскільки цей напрям досліджень став пріоритетним у багатьох європейських країнах, особливо актуальним із початком створення «Регіонального історико-етнографічного атласу України, Білорусії і Молдавії».

Стаціонарні методи вивчення детально проаналізував М. Глушко. Він зауважує переваги вищезазначеного способу дослідження. По-перше, проживаючи серед населення тривалий час, етнолог може увійти до них у довіру. По-друге, науковець регулярно спостерігає за життям населення, його щоденною діяльністю, фіксуючи малопомітні явища традиційно-побутової культури. По-третє, зафіксувавши достовірні відомості про якесь культурне явище, народознавець уникає поспішних висновків [4, с. 59]. Головний недолік стаціонарних досліджень, на думку автора, порівняно невелика «продуктивність» під час науково-пошукової праці [4, с. 56].

Отже, методика локальних монографічних досліджень, яку використовували в ХІХ ст. соціальні антропологи та етнологи для вивчення «примітивних суспільств», згодом набула особливої популярності. У 1920–1930-х роках науковці різних країн (США, Китаю, Румунії, Угорщини та Польщі) незалежно одне від одного застосовували цю методику для дослідження сучасного суспільства. Характерною ознакою таких робіт було поєднання якісних і кількісних дослід-

ницьких методик (інтерв'ю, включене спостереження, анкетування, аналіз ландшафту), багатогранність (комплексність) предмета дослідження та його просторова обмеженість (вулиця, село, місто). У руслі «локальної монографії» в 1920–1930-х роках розвивалося студіювання народної культури та побуту українців. За досить короткий період українські етнологи, зокрібна В. Петров, А. Оніщук, Н. Заглада, Л. Шульгіна, В. Кравченко, Н. Дмитрук та ін., зуміли виробити методику дослідження, сформувані основні завдання,

які втілилися в численних програмах-запитальниках. Застосовуючи методику стаціонарного дослідження, вони змогли зібрати та упорядкувати етнографічний матеріал, який є безцінним джерелом для дослідників-етнологів. Також були здійснені спроби опублікувати комплексне дослідження села, але ці задуми перервали репресії 1930-х років. У повоєнні роки українські етнографи продовжували послуговуватися способом стаціонарного дослідження, проте з 1960-х років він майже не використовується науковцями.

Джерела та література

1. Арсенич П. Етнографічна діяльність Антона Оніщука. *Народна творчість та етнографія*. Київ, 1989. № 4. С. 22–28.
2. Блер Рубл. Прагматизм і плюралізм як рушії розвитку великого міста. *Народна творчість та етнологія. Етнологія США та Канади (спецвипуск)*. Київ, 2012. № 5. С. 46–59.
3. Борисенко В. К. Нарис з історії української етнографії 1920–1930-х років. Київ : Унісерв, 2002. 88 с. : іл.
4. Глушко М. С. Методика польового етнографічного дослідження. Львів : Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 228 с. : іл.
5. Горленко В. Ф. Нариси з історії української етнографії та російсько-українських етнографічних зв'язків. Київ : Наук. думка, 1964. 248 с.
6. Горленко В., Кирчів Р. Історія української етнографії. Київ : Поліграф Консалтинг, 2005. 400 с.
7. Дмитрук Н. Монографічне вивчення с. Дідковичі на Волинському Поліссі // АНФРФ ІМФЕ НАН України. Ф. 1–4. Од. зб. 219. Арк. 1–42.
8. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / [под ред. В. Иванова]. Харьков : Издание Харьковского губернского статистического комитета, 1898. Т. 1. 1012 с.
9. Загальні відомості про Кабінет для вивчення радянського села при ЕК ВУАН 1929–1933 рр. // АНФРФ ІМФЕ НАН України. Ф. 1-2 дод. Од. зб. 364. Арк. 2.
10. Заглада Н. Відділ монографічного дослідження села (село Старосілля). Київ, 1930. 81 с. : іл.
11. Заглада Н. Побут селянської дитини. Матеріали до монографії села Старосілля. Київ, 1929. 180 с.
12. Иванов В. Современная деревня Харьковской губернии. Жизнь и творчество крестьян Харьковской губернии. Очерки по этнографии края / [под ред. В. Иванова]. Харьков : Издание Харьковского губернского статистического комитета, 1898. Т. 1. С. I–XXXII.
13. Кравченко В. Г. Зібрання творів та матеріали з архівної спадщини / упоряд. О. Рубан. Київ : ІМФЕ, 2009. Т. 2. 640 с. іл.
14. Лобода А. Сучасний стан і чергові завдання української етнографії. *Етнографічний вісник*. Київ, 1925. Кн. 1. С. 1–11.
15. Матеріали до етнології кн. 2. Розвідки в галузі етнографії Н. Заглади, Ю. Павловича, С. Цветка, Є. Спаської – матеріали до вивчення // АНФРФ ІМФЕ НАН України. Ф. 43. Од. зб. 174. Арк. 31.
16. Олтяну А. Розвиток румунської етнології: історія та сучасність. *Народна творчість та етнологія. Румунська етнологія (спецвипуск)*. Київ, 2011. № 2. С. 8–17.
17. Оніщук А. Розвідки над народнім побутом (методичні зважання). *Побут*. Київ, 1928. Ч. 2–3. С. 3–10.
18. Онуфрійчук К. Міська проблематика в етнологічних дослідженнях кінця XVIII – початку ХХ століття: історіографія питання. *Народна творчість та етнологія*. Київ, 2014. № 1. С. 123–128.
19. Пастущин В. Ю. Дрочево Берестейського району на Поліссі : монографія / [гол. ред. Г. Скрипник ; вступ. ст. В. Борисенко]. Київ : ІМФЕ ім. М. Т. Рильського, 2014. 128 с. іл.
20. Петров В. Місце фольклору в краєзнавстві. *Етнографічний вісник*. Київ, 1925. Кн. 1. С. 12–21.

21. Петров В. Спроби монографічного дослідження села. *Етнографічний вісник*. Київ, 1925. Кн. 1. С. 84–89.
22. Протоколи засідань Етнографічної комісії // АНФРФ ІМФЕ НАН України. Ф. 1-1 дод. Од. зб. 43. Арк. 49.
23. Рубан О. Зі спогадів Василя Кравченка (сторінки щоденника). *Народна творчість та етнографія*. Київ, 2004. № 1–2. С. 39–42.
24. Село Андруші. Історико-етнографічний нарис / [за заг. ред Г. Скрипник] ; НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського. Київ, 2016. 256 с. +48 іл.
25. Скрипник Г. А. Життєпис та наукова біографія Василя Кравченка. *Василь Кравченко : зібрання творів*. Київ, 2007. Т. 1. С. 9–26.
26. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток. Київ : Наукова думка, 1989. 301 с. : кол. іл.
27. Скрипник Г. Українське етнографічне музеєзнавство. 20–90-ті рр. ХХ ст. Київ, 1998. 166 с.
28. Фэй Сяотун. Китайская деревня глазами этнографа / пер. с кит. В. М. Крюкова. Москва : Наука. Главная редакция восточной литературы, 1989. 245 с.
29. Gusti D. La monographie et faction monographique en Roumanie. Paris : Les Editions Domat-Montchrestien, 1937.

References

1. ARSENYCH, Petro. Ethnographic Activities of Antin Onyshchuk. In: Oleksandr KOSTIUK, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*, 1989, no. 4, pp. 22–28 [in Ukrainian].
2. RUBLE, Blair Aldridge. Pragmatism and Pluralism as the Movers of Urban Development. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnology. Ethnology of the USA and Canada [Special Edition]*. Translated from English by H. SOKURENKO and Ya. FRANKO. Kyiv: IASFE, 2012, no. 5, pp. 46–59 [in Ukrainian].
3. BORYSENKO, Valentyna. *An Essay on the History of Ukrainian Ethnography of the 1920s–1930s*. Kyiv: Uniserv, 2002, 88 pp., ill. [in Ukrainian].
4. HLUSHKO, Mykhaylo. *Methodology of Field Ethnographic Studies*. Lviv: Ivan Franko LNU Publishers, 2008, 228 pp., ill. [in Ukrainian].
5. HORLENKO, Vasyl. *Essays on the History of Ukrainian Ethnography and Russian-Ukrainian Ethnographic Relations*. Kyiv: Scientific Thought, 1964, 248 pp. [in Ukrainian].
6. HORLENKO, Vasyl, Roman KYRCHIV. *The History of Ukrainian Ethnography*. Kyiv: Polygraph Consulting, 2005, 400 pp. [in Ukrainian].
7. NAS of Ukraine's M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings: f. 1–4, u.i. 219, sheets 1–42: DMYTRUK, Nykanor. *Monographic Study on the Village of Didkovichi in Volyn Polissia* [in Ukrainian].
8. IVANOV, Vasily, ed., *Activities and Creation of Peasants of the Kharkov Governorate. Essays on the Ethnography of the Region*. Published by the Kharkov Governorate's Statistical Committee. Kharkov: Governorate's Government Printing House, 1898, vol. 1, 1012 pp. [in Russian].
9. NAS of Ukraine's M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings: f. 12 app., u.i. 364, sheet 2: *General Information on the Cabinet for Studying Soviet Villages at the Ethnographic Committee, AUAS in 1929–1933* [in Ukrainian].
10. ZAHLADA, Nina. *Department of Monographic Studies on Villages (Village of Starosillia)*. Kyiv, 1930, 81 pp., ill. [in Ukrainian].
11. ZAHLADA, Nina. *Everyday Life of Peasant Children. Materials for a Monograph on the Village of Starosillia*. Kyiv, 1929, 180 pp. [in Ukrainian].
12. IVANOV, Vasily. Current Villages in the Kharkov Governorate. In: Vasily IVANOV, ed., *Activities and Creation of Peasants of the Kharkov Governorate. Essays on the Ethnography of the Region*. Published by the Kharkov Governorate's Statistical Committee. Kharkov: Governorate's Government Printing House, 1898, vol. 1, I–XXXII pp. [in Russian].
13. KRAVCHENKO, Vasyl. *Collected Works and Materials from the Archival Legacy*. Compiled by O. RUBAN. Kyiv: IASFE Publishing House, 2009, vol. 2, 640 pp., ill. [in Ukrainian].
14. LOBODA, Andrii. Current State and Immediate Tasks of Ukrainian Ethnography. In: Andrii LOBODA and Viktor PETROV, eds.inchief, *Ethnographic Herald*. Ethnographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences. Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences Printing House, 1925, bk. 1, pp. 1–11 [in Ukrainian].

15. NAS of Ukraine's M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings: f. 43, u.i. 174, sheet 31: *Materials for Ethnology, book 2. Studies in the Field of Ethnography* (by Nina Zahlada, Yuriy Pavlovych, Serhiy Tsvietko and Yevheniya Spaska). *Materials for Studying* [in Ukrainian].
16. OLTEANU, Antoaneta. Development of Romanian Ethnology: History and Modernity. In: Hanna SKRYPNYK, ed.-in-chief, *Folk Art and Ethnology. Romanian Ethnology [Special Edition]*. Translated from Romanian by Antony MOYSEY. Kyiv: IASFE, 2011, no. 2, pp. 8–17 [in Ukrainian].
17. ONYSHCHUK, Antin. Studies on Folkways (Methodical Considerations). In: *Folkways*. Kyiv, 1928, no. 2–3, pp. 3–10 [in Ukrainian].
18. ONUFRIICHUK, Kateryna. Urban Subject Matter in the Late XVIIIth – Early XXth Centuries Ethnographical Studies: Historiography of Problem. In: Hanna SKRYPNYK, ed.inchief, *Folk Art and Ethnology*. Kyiv: IASFE, 2014, no. 1 (Issue's Special Topic: Azerbaijani Folklore Studies and Ethnology), pp. 123–128 [in Ukrainian].
19. PASTUSHCHYN, Vasyl. *On Village of Drochevo (Beresteishchyna in Polissia): A Monograph*. Edited by Hanna SKRYPNYK, prefaced by Valentyna BORYSENKO. Kyiv: IASFE Press, 2014, 128 pp., ill. [in Ukrainian].
20. PETROV, Viktor. Place of Folklore in Regional Studies. In: Andrii LOBODA and Viktor PETROV, eds.inchief, *Ethnographic Herald*. Ethnographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences. Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences Printing House, 1925, bk. 1, pp. 84–89 [in Ukrainian].
21. PETROV, Viktor. Attempts at a Monographic Study of Village. In: Andrii LOBODA and Viktor PETROV, eds.inchief, *Ethnographic Herald*. Ethnographic Commission of the Ukrainian Academy of Sciences. Kyiv: Ukrainian Academy of Sciences Printing House, 1925, bk. 1, pp. 12–21 [in Ukrainian].
22. NAS of Ukraine's M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folkloristics and Ethnology. Archival Scientific Funds of Manuscripts and Audio-Recordings: f. 11 app., u.i. 43, sheet 49: *Minutes of the Proceedings of the Ethnographic Committee Meetings* [in Ukrainian].
23. RUBAN, Oksana. From the Memoirs of Vasyl Kravchenko: Fragments of His Diary. In: Hanna SKRYPNYK, ed.inchief, *Folk Art and Ethnography*. Kyiv, 2004, no. 1–2, pp. 39–42 [in Ukrainian].
24. SKRYPNYK, Hanna. *Village of Andrushii: An Essay on Its History and Ethnography*. Compiled by Valentyna BORYSENKO et al. Kyiv: IASFE Press, 2016, 256 pp., 48 ill. [in Ukrainian].
25. SKRYPNYK, Hanna. On Life and Scientific Biography of Vasyl Kravchenko. In: Hanna SKRYPNYK, ed.inchief, *Vasyl Kravchenko: Collected Works*. Kyiv, 2007, vol. 1: *Ethnographic Heritage of Vasyl Kravchenko*, pp. 9–26 [in Ukrainian].
26. SKRYPNYK, Hanna. *Ethnographic Museums of Ukraine. Their Formation and Development*. AS of UkrSSR's M. Ryl'skyi Institute of Art Studies, Folklore and Ethnography. Kyiv: Scientific Thought, 1989, 301 pp., col. ill. [in Ukrainian].
27. SKRYPNYK, Hanna. *The Ukrainian Ethnographic Museology in the 1920s to 1990s*. Kyiv, 1998, 166 pp. [in Ukrainian].
28. FEI, Xiaotong. *Peasant Life in China: A Field Study of Country Life in the Yangtze Valley*. Prefaced by Bronislaw MALINOWSKI. Introduction by Mikhail KRYUKOV. Translated from Chinese by Vasily KRYUKOV. Moscow: Science – Chief Editorial Board of Eastern Literature, 1989, 245 pp. [in Russian].
29. GUSTI, Dimitrie. *La monographie et faction monographique en Roumanie [Monographic Method and the Monographic Faction in Romania]*. Paris: Domat-Monchrestien Publishers, 1937 [in French].

Надійшла / Received 21.10.2022

Рекомендована до друку / Recommended for publishing 25.11.2022